Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 12 (1997)

Richard Clogg, Antolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th centuries

Σταύρος Θ. Ανεστίδης

doi: [10.12681/deltiokms.90](https://doi.org/10.12681/deltiokms.90)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανεστίδης Σ. Θ. (1997). Richard Clogg, Antolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th centuries. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 12, 294–296. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.90>

χθοῦμε ὅτι τὸ βιβλίο ἀπευθύνεται κατ' ἀρχὴν στὸ τουρκικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό.

Ἐν καταλείδῃ, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ ὁ ἔπαινος στοὺς δύο νέους αὐτοὺς συγγραφεῖς. Ἀναλογίζομαι ὅτι μέχρι πρότινος καὶ τὸ ἐγγεῖρημά τους ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπήχηση ἐνὸς παρόμοιου βιβλίου στὴν Τουρκία ἦταν ἐν πολλοῖς ἀδιανόητα.

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΑΔΗΣ

Richard Clogg, *Anatolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries*, Aldershot, Variorum, 1996, σσ. x+321.

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκαεπτὰ μελετήματα τοῦ Richard Clogg ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴν περίοδο 1968-1992. Σὲ καιροὺς κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία παρέμεινε ἀκόμη προσκολλημένη στὶς πεπερασμένες ἑλλαδοκεντρικὲς τῆς ἀναζητήσεις, μὲ τὴν παρουσία του στὴ διεθνή βιβλιογραφία ὁ καθηγητὴς Clogg ἱχνηλατοῦσε τὸ σύνθετο ἐρευνητικὸ πεδίο τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τοῦ νεότερου ἑλληνισμοῦ στὴν Καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή. Ἐγγεῖρημα ποὺ ἅπτεται τριῶν ἀναλυτικῶν καὶ ἱστορικῶν κατηγοριῶν, ἄλλοτε διαπλεκόμενων καὶ ἄλλοτε συμφυρόμενων, ὅπως ἡ Ὁρθοδοξία, ὁ Διαφωτισμός, καὶ ὁ ἐθνικισμός.

Κεντρικὴ θέση στὸ βιβλίο κατέχει τὸ 2ο κεφάλαιο («The Greek millet in the Ottoman Empire»), στὸ ὁποῖο ὁ Clogg σκιαγραφεῖ τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς κοινότητος τῶν Ὁρθοδόξων (*Millet-i Rum*) συνοψίζοντας ταυτόχρονα καὶ τίς κυριότερες ἐρευνητικὲς του ζητήσεις: τὸ καθεστὼς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τοὺς ἐτερόδοξους καὶ ἀλλόθρησκους ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας, Διαφωτισμός καὶ Ὁρθόδοξη πνευματικὴ παράδοση, ὁ ἑλληνικὸς ἀλυστρωτισμός, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἰδιαίτερη κατηγορία τῶν τουρκόφωνων Ὁρθοδόξων. Σὲ αὐτοὺς, τοὺς ἀποκαλούμενους ὡς *καραμανλῆδες* (*karamanli*), ἀναφέρονται δύο κεφάλαια: τὸ 3ο («*Anadolu Hristiyan Karindaslarimiz: the Turkish-speaking Greeks of Asia Minor*») καὶ τὸ 12ο («*Some karamanlidika inscriptions from the Monastery of the Zoodokhos Pigi, Balikli, Istanbul*»). Ὁ Clogg ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὴν ἰδεοληψία τῆς τουρκικῆς ἱστοριογραφίας, ἡ ὁποία οἰκειοποιεῖται τοὺς Ὁρθοδόξους αὐτοὺς ὡς τουρκογενεῖς καὶ μέσα ἀπὸ τὴν *καραμανλίδικη* φιλολογία, ἀλλὰ καὶ ἄλλες βιβλιογραφικὲς ἐπισημάνσεις, προσπαθεῖ νὰ ἀναδείξει τίς θεωρητικὲς καὶ μεθοδολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴ διερεῦνση τῆς ἐθνικῆς τους ταυτότητας.

Τὸ 4ο κεφάλαιο («The Byzantine legacy in the modern Greek world: the *Megali Idea*») καὶ τὸ 11ο («Sense of the past in pre-independence Greece») ἀνα-

ζητούν τις καταβολές της αλτρωτικής ιδεολογίας των Ἑλλήνων στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς μύθους και προφητείες που ἐξέθρεψαν και ὑποσύλωσαν, τουλάχιστον στο λαϊκό ἐπίπεδο, κάποιες ἐλπίδες χειραφέτησης, ἀλλὰ και στή συνείδηση τῆς παρακαταθήκης τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος που ἐπηρέασε τὴ σκέψη σημαντικῶν ἐκπροσώπων τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Στὴ ριζοσπαστικὴ τῆς τροπῆς ἡ σκέψη τοῦ Διαφωτισμοῦ χαρακτηρίστηκε ἀπὸ ἓναν πολιτικό και κοινωνικό προβληματισμό, ὁ ὁποῖος, πέρα ἀπὸ τὸ ὄραμα τῆς ἀνεξαρτησίας, καλλιέργησε και τὴν προσδοκία τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὶς θρησκευτικές, πνευματικές και κοινωνικὲς ἀρχηγεσίες τῆς προεπαναστατικῆς Ἑλλάδος: ἡ σχετικὴ διαπραγμάτευση ἐπιχειρεῖται στὸ 8ο κεφάλαιο («Anti-clericalism in pre-independence Greece c. 1750-1821»), μὲ εἰδικὴ ἀναφορά στὴν *Ἑλληνικὴ Νομαρχία*, ἐνῶ ἡ ιδεολογικὴ ἀπόκριση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας στὰ φιλοσοφικά και πολιτικὰ κινήματα τῆς Ἑσπερίας, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὴν *Πατρικὴ Διδασκαλία*, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τοῦ 5ου κεφαλαίου («The *Dhidhaskalia Patriki* (1798): an Orthodox reaction to French revolutionary propaganda»). Ἀφ' ἐτέρου, στὸ 6ο κεφάλαιο («Elite and popular culture in Greece under Turkish rule») ὁ R. Clogg, διερευνᾷ τὶς πνευματικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὸ κίνημα τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καταγράφοντας, μέσα ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἐνδείξεις (ἐκδόσεις, βιβλιοθήκες, ἐκπαιδευτήρια κ.ἄ.) τὴν πνευματικὴ ὑστέρηση που χαρακτηροῖζε σημαντικό τμήμα τῆς προεπαναστατικῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας.

Στὴν ἐξέχουσα μορφή τοῦ κινήματος, στὸν Ἀδαμάντιο Κοραῖ, ἀφοροῦν δύο κεφάλαια τοῦ βιβλίου: τὸ 7ο («Korais and England») ἀναφέρεται στὴ σχέση του μὲ λογίους και μισσιοναριοὺς τῆς Ἀγγλίας και στὸ ἐνδεχόμενο τοῦ διορισμοῦ του στὴν Ὁξφόρδη, ἐνῶ τὸ 16ο («The correspondence of Adhamantios Korais with the British and Foreign Bible Society») στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῖ μὲ τὴν βρετανικὴ Βιβλικὴ Ἑταιρεία γιὰ τὴν πιθανότητα συνεργασίας τους ὡς πρὸς τὴ μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης.

«Ὁ κατακτητὴς Ὁρθόδοξος Βαλκάνιος ἔμπορος», ὑπῆρξε θετικὸς παράγοντας τῆς πνευματικῆς και πολιτικῆς ἀφύπνισης τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὁ φορέας μέσω τοῦ ὁποῖου ἡ παιδεία τοῦ Διαφωτισμοῦ μεταδόθηκε στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη. Στὸ 10ο κεφάλαιο («The Greek mercantile bourgeoisie: 'progressive' or 'reactionary'?»), ὁ Clogg, διερωτᾶται ὡς πρὸς τὶς πραγματικὲς προθέσεις τῶν Ἑλλήνων ἀστῶν γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία. Γιὰ τὸν Clogg πάντως (κεφάλαιο 9ο: «*Eide ston Tourko vasilevei I adikia kai I arpagi*': the Smyrna 'rebellion' of 1797»), βίαια γεγονότα ὅπως αὐτὰ που σημάδεψαν τὸ περιβόητο Ρεμπελιὸ τῆς Σμύρνης προσγράφονται ὡς σοβαρὲς ἐνδείξεις τῆς ἀνασφάλειας που συνεπαγόταν τὸ καθεστὼς τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐπομένως, ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀσφάλειας και σταθερότητας ἐκτὸς τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας και ἡ προϋῶσα σύνδεση και συναλλαγὴ τῶν Ἑλλήνων ἀστῶν μὲ τοὺς δυτικούς ὁμολόγους τους ὑπῆρξαν

παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της αλυσωτικής συνείδησης.

Ο κορμός αυτός του βιβλίου πλαισιώνεται από αξιόλογα πραγματολογικά στοιχεία, ουσιαστικές βιβλιογραφικές επισημάνσεις και ενδιαφέρουσες υποθέσεις εργασίας που παρέχουν τα κεφάλαια: XIII («Benjamin Barker's journal of a tour in Thrace (1823)»), XIV («Some Protestant tracts printed at the press of the Ecumenical Patriarchate in Constantinople: 1818-1820»), XV («A little-known Orthodox neo-martyr, Athanasios of Smyrna (1819)»), XVII («A further note on the French newspapers of Istanbul during the revolutionary period (1795-97)») και XVIII («An attempt to revive Turkish printing in Istanbul in 1779»). Ἐς μὲν ἐπιτραπεί, πάντως, νὰ ἐπισημάνω ὅτι τὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο (I. «*I kath' imas Anatoli: the Greek East in the eighteenth and nineteenth centuries*») θὰ μπορούσε νὰ ἦταν βιβλιογραφικὰ περισσότερο ἐνημερωμένο.

Τὰ *Anatolica* ἀποτελοῦν ἀμνητὸ τοῦ ἔργου ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς καὶ ἀξιους πρωτοεργάτες τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν τῆς δυτικῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητος. Πλέον, οἱ ἐρευνητικὲς ἐκτάσεις πού ὁ Richard Clogg γόνιμα καλλιέργησε διαθέτουν καλοὺς καὶ ἱκανοὺς ἐργάτες καὶ ἀποδίδουν ἀρκετοὺς καρπούς. Τὸ ἔργο ὁμῶς πού θὰ πρέπει νὰ συντελεστεῖ παραμένει ἀκόμη ἀρκετό, ἐπίπονο καὶ νομίζω ὅτι, ἐν τέλει, αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπόμνηση τοῦ βιβλίου.

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΑΔΗΣ